

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МАДАНИЯТ ИНСОН ИНТЕЛЛЕКТИНИНГ ВА УНИНГ ТУЗИЛМАВИЙ КОМПОНЕНТЛАРИ

Qambarova Dilorom Yusupovna

Farg'ona davlat universiteti

gumanitar yo'nalishlar bo'yicha chet tillari kafedراسи dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7722272>

Глобаллашув шароитида жаҳон ҳамжамияти интеллектуал ўзгаришларни ўз бошидан кечирмоқда. Чунки айнан интеллектуал маданият шахс, ташкилот, социумнинг ривожини ва тақомини таъминлайди. Аввало, фан ва техника ривожланиши натижасида интеллектуал капитал жамият маънавий бойлигига айланмоқда. Уни шакллантириш мумкинлигини тўғрисида эса барча давлат ташкилотлари, таълим муассасалари раҳбарлари бош қотирмоқда. Шу мақсадда ҳар бир мамлакат интеллектуал элитасини шакллантиришнинг энг самарали усул ва методларини ишга солмоқда. Масалан, ҳатто миллий олимпия командалари 50% машқлар вақтини интеллектуал чидамликка сарфлайди. Америка Қўшма Штатлари, Япония компаниялари катта миқдордаги молиявий маблағларни технологиялар билан шуғулланувчи персоналнинг интеллектуал саводхонлигига, малака оширишига сарфлашади.

Жамият тараққиёти давомида инсонда турли қобилиятлар мажмуаси таркиб топиб боради. Уларнинг барчаси инсоннинг мустақил меҳнат фаолияти ва тарихий тараққиёт даврида инсоният томонидан яратилган билимларни ўзлаштириш жараёнига бўлади. Натижада турли фаолият кўринишларига нисбатан махсус ва умумий қобилиятлар фарқланади. Шахс умумий қобилият “иқтидор” тушунчаси билан: хорижда эса интеллект тушунчаси билан бир мазмунда деб қабул қилинган. Фақатгина умумий ва махсус қобилиятларнинг яқдиллигини шахс иқтидорини ташкил этиши мумкин. Намоён бўлишидаги серқирралигига қарамай у ўзининг ички бирлигини сақлаб қолади. Бунга ижтимоий ҳаётдан мисоллар келтириш мумкин. Шахс бир фаолият соҳасида ютуқларга эришгандан кейин бошқа ишга ўтганида ундаги янги қобилиятлар юзага чиқа бошлади. Шу билан бирга умумий иқтидор шахс тараққиётининг асосигина бўлиб қолмай, унинг фаолияти натижаси ҳамдир.

Шахс қобилияти доимо умумий ва махсус қобилиятлар йиғиндиси сифатида шаклланиб боради ва уларни бир-бирига қарма-қарши қўйиш мумкин эмас. Улар орасида фарқлар ҳам, бирлик ҳам мавжуд. Бу фикр умумий ва махсус ақлий қобилиятларига, умумий иқтидор ва махсус

қобилиятларнинг ўзаро муносабатига ҳам тегишлидир. Махсус қобилиятлар ҳисобига, айниқса яққол намоён бўлувчи иқтидор асосида шахснинг умумий умконияти, бетакрорлиги шаклланади, умумий иқтидор эса шахснинг махсус қобилиятда акс этади. Умумий иқтидор ва махсус қобилиятлар бу ерда бир-бирини тўлдиради: улар бир бутуннинг икки элементиدير. Шу билан бирга, шахсда намоён бўладиган умумий иқтидор махсус қобилиятларсиз ёки махсус қобилиятлар умумий иқтидорларсиз бўлиши мумкин. Умумий иқтидор ва махсус қобилиятлар орасидаги ўзаро муносабатлар шахс фаолиятида намоён бўлади. Шахс қобилиятида лаёқат ва техникалар қанчалик муҳим рол ўйнаса, махсус қобилият ва умумий иқтидор орасидаги оралиқ масофа шунчалик кам ёки кўп бўлиши мумкин. Шахсдаги махсус қобилият “техник” характерга эга бўлса, у умумий иқтидор билан боғлиқ бўлади. Жумладан, ижрочилик – виртуал қобилиятлари яхши ривожланмаган мусиқачиларнинг ақлий даражаси юксак бўлмаганлигини кўришимиз мумкин. Лекин умумий дунёвий билимларга эга бўлмай туриб, буюк мусиқачи ёки рассом бўлиши мумкин эмас. Шахсда махсус қобилият қанчалик юксак даражада бўлса, бу умумий иқтидордан далолатдир.

Интеллектуал маданият инсон интеллектининг ва унинг тузилмавий компонентлари хусусиятларини ва улар ҳақидаги махсус билимни талаб қилади. Булар: хотира, эътибор, ижодий фикрлаш, интеграциялашган фан сифатидаги интеллектологиянинг ташкил бўлишидир. Интеллектуал саводхонликнинг зарурий компоненти бу фикрлаш операцияларининг ва рефлексив ҳаракатларнинг яхлитлигидир.

Ёшларда юксалтириш лозим бўлган интеллектуал маданиятнинг ички тузилмасига қуйидагилар киради:

- интеллектуал компетентлик, у кенг шахс дунёқараши, социумда ҳаётий фаолият олиб боришга тайёр интеллектуал тайёргарлик, интеллектуал универсалликлар тизимидир;

- интеллектуал лаёқатлар ва улар асосида ривожланган интеллектуал қобилиятлар тизими;

- ўз-ўзини рефлексия қилиш асосида шакллантирилган тушунчалар;

- интеллектуал тизимда шахс адаптациясини таъминловчи муҳим сифатлар мажмуаси.

Ёшлар интеллектуал маданиятининг асосий функциялари: гносеологик, гуманистик, коммуникативлик, информацион, тарбияловчи ва ижтимоий-нормативдан иборатдир. Методологик билимлар тизими нуқтаи назардан

интеллектуал маданият юксалиш жараёни: аксиологик, технологик, шахсий-ижодий, когнитивкомпонентларда намоён бўлади. Бундай ҳолатда шахс ижодий тафаккур воситасида янгилик яратади, хилма-хил муаммоларни қўяди ва ҳал қилади, уларнинг ўзига хос ечимларини, баъзан бундай ечимларга нисбатан бетакрор ёндашувлар, усуллар, методлар топади. Шахс тафаккурининг ижодий характери унинг ижтимоийлашувини таъминлайди.

Adabiyotlar:

1. Горчицкая Е.А. Интеллектуальная элита с позиций философии: структура и функции//Вестник Омского. университета. 2011. №4. – С. 207–210.
2. Begmurzayevich, D. B. (2022). O'quvchilarni intellektual rivojlantirishning metodologik asoslari. Ijodkor o'qituvchi, 2(20), 52-59.
3. Bahromova, M. M. Q. (2021). Multimediali Intellektual O 'Yinlar Orqali Bolalarda Dasturlash Konikmasini Rivojlantirish. Academic Research In Educational Sciences, 2(6), 1189-1193.
4. Siddikov, I., & Gulomov, A. (2020). Philosophical and psychological features of the formation of asertive behavior in the development of cognitive activity. In Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества (pp. 38-42).

